

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ТА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

УДК 340.134

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2021-2.12>

Дзейко Ж.О.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії та історії права та держави
Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-2644-8474

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ

THE JURIDICAL NATURE AND ESSENCE OF LEGISLATIVE TECHNIQUES

У статті аналізуються правова природа та сутність законодавчої техніки. Основний акцент зроблено на дослідженні таких найважливіших характеристик законодавчої техніки, як її правова природа, зміст, структура, сутність, функції, види.

Автор пропонує визначення поняття законодавчої техніки як системи засобів і правил створення законів. Законодавча техніка є порівняно самостійним елементом правової системи, який зумовлений її якісними та кількісними характеристиками; відповідає сутності права та законодавства, рівню розвитку правової системи; її застосування здійснюється в результаті свідомої, вольової діяльності уповноважених суб'єктів; її зміст охоплює систему засобів і правил створення та систематизації законів у формах кодифікації та консолідації; вона виступає у певних видах; її роль і значення виявляються у правотворчості та у правореалізаційній діяльності; вона ґрунтується на досягненнях юридичної (а саме теорії права) та інших наук; її застосування має відбуватися в межах права, хоча не завжди воно є юридично регламентованим.

Сутність законодавчої техніки зумовлена тим, що у ній утілюються сутність права та законодавства, рівень розвитку правової системи та суспільства загалом. Правова природа, сутність та соціальне призначення законодавчої техніки виявляються через її функції. Такими функціями є інтегративна, нормативна, модифікаційна та моделювання законодавства, інструментальна, практична, інтерпретаційна, прогностична, політична та ін.

Законодавча техніка повинна слугувати закріпленню, забезпеченню та реалізації прав і свобод людини й громадянина. Основним призначенням законодавчої техніки є створення за допомогою її правил і засобів якісних за формою і змістом законів та їх систематизація (у формах кодифікації та консолідації), результатами застосування яких є закони, з метою ефективної реалізації цих законів.

Ключові слова: закон, законодавча техніка, природа законодавчої техніки, сутність законодавчої техніки, засоби і правила законодавчої техніки.

The legal nature and essence of legislative technique are analyzed in the paper. The main emphasis is on the study of such important characteristics of the legislative technique, as its juridical nature, content, structure, essence, function, types.

The author proposes definition of the concept of legislative technique as a system of tools and rules for creating laws. Legislative technology is a relatively independent element of the legal system, due to its qualitative and quantitative characteristics; corresponds to the Entity law and legislation, level of legal system development; its application is carried out as a result of conscious, strong-willed activities of authorized subjects; its content covers the system of means and rules for creating and systematization laws in forms of codification and consolidation; it acts in certain forms; its role and importance are manifested in law-making and in the law enforcement activity; it is based mainly on the achievements of legal (namely, the theory of Law) and other sciences; its use shall occur within the limits of law, although it is not always legally regulated.

The essence of legislative techniques caused by the fact that it embodies the essence of law and legislation, the level of development of the legal system and society in general.

The legal nature, nature and social function of legislative technology are identified through its functions. Such functions are integrative, normative, legislative modification and modelling, instrumental, practical, interpretive, predictive, political and other.

Legislative technology should serve to consolidate, ensure and implement the rights and freedoms of man and citizen. The main purpose of the legislative technique is creation by means of its rules and means of qualitative in form and content of laws and their systematization (in forms of codification and consolidation), the results of which are the laws, in order to effectively implement these Laws.

Key words: *Law, legislative technique, nature of legislative technique, the essence of legislative technique, means and rules of legislative technique.*

Актуальність теми. У сучасний період здійснення реформ у державній та правовій сферах України вагоме значення має система законодавства, що ефективно діє. Основою покращення якості законів та ефективності їх реалізації є результативне застосування для їх створення законодавчої техніки, що ґрунтується на результатах її наукових опрацювань та практиці законотворення. Актуальність дослідження правової природи та сутності законодавчої техніки зумовлена необхідністю вирішення таких наукових та практичних завдань: розширити та розвинути наукові підходи із зазначених проблем законодавчої техніки, вдосконалити практику законотворчої діяльності завдяки ефективному застосуванню засобів і правил законодавчої техніки, покращити правозастосовну практику.

Аналіз дослідження проблеми. Проблеми законодавчої техніки у сучасній вітчизняній та зарубіжній юридичній науці досліджуються теоретиками права, представниками галузевих юридичних та інших наук. Про це свідчать ґрунтовні праці сучасних вітчизняних учених (П. Андрушка, Н. Артикуци, І. Білі, О. Богачової, Т. Дідича, О. Зінченко, В. Ковальського, І. Козінцева, О. Копиленка, В. Косовича, А. Мельник, Б. Наставного, І. Онищука, Т. Подорожної, Г. Поліщук, П. Рабіновича, В. Риндюк, А. Ришелюка, А. Ткачука, А. Хворостянкіної, М. Швеця, І. Шутака, В. Щербини, О. Ющика), а також зарубіжних науковців (Л. Апт, В. Баранова, Т. Кашаніної, В. Краббе, А. Келермена і Д. Чеваріні, Д. Керімова, А. Сейдмен, Р. Сейдмена, В. Сирих, Ю. Тихомирова, Г. Чернобель, Д. Чухвічева та інших). Науковцями розглядаються такі проблеми, як поняття законодавчої техніки, її співвідношення з юридичною, нормотворчою, правотворчою та іншими видами техніки, її вплив на ефективність законотворчості та якість законодавства, питання поняття, видів та реалізації засобів і правил законодавчої техніки у законодавчій практиці тощо. Однак законодавча техніка як багатоаспектне юридичне явище не має усталеного розуміння її правової природи та сутності, не всі аспекти цієї проблеми достатньо висвітлені у літературі, а деякі з них потребують ґрунтовного обговорення.

Необхідність подальшого наукового осмислення правової природи та сутності законодавчої техніки зумовлює зміна підходів до розуміння права і закону у вітчизняному правознавстві, поняття і природи прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, плюралізацією джерел права у правовій системі України, інтеграцією

нашої держави до європейського співтовариства та іншими змінами у державній та правовій сферах.

Виклад основного матеріалу. У сучасній юридичній науці наявний плюралізм у розумінні поняття «законодавча техніка». Одним із найпоширеніших є науковий підхід, відповідно до якого законодавча техніка, окрім певних аспектів, розуміється як система засобів, способів, правил, методів, принципів створення законів [19, с. 503] (одного з елементів системи чи їх комбінації). Основні аргументи на користь цієї точки зору зводяться до того, що зазначені елементи законодавчої техніки забезпечують відповідний вираз сутності та змісту закону, точність і визначеність його форми, доступність та ефективність реалізації. Крім того, інколи до поняття законодавчої техніки зараховують відповідні засоби, способи, правила, методи, принципи тощо створення не лише законів, а й системи нормативних правових актів загалом [18, с. 21]. Можна підкреслити, що на сучасному етапі розвитку суспільства зміни в осмисленні поняття законодавчої техніки найбільш яскраво виявляються в її застосуванні під час створення законів як актів вищої юридичної сили. Так, у літературі аргументується думка про те, що «законодавча техніка, будучи основним елементом юридичної техніки, становить систему науково обґрунтованих і практично сформованих засобів і способів, що використовуються під час створення (підготовки та оформлення) законів» [20, с. 72].

У сучасному правознавстві до поняття законодавчої техніки часто уналежнюють засоби, способи, правила, методи, принципи тощо не лише створення, а й систематизації законів (загалом [8, с. 8] чи конкретних її видів [1, с. 186]) і підзаконних актів [6, с. 3]. Обґрунтовуючи зазначений підхід, вчені акцентують увагу на техніко-юридичних особливостях систематизації законів чи всіх нормативно-правових актів.

Суть іншого поширеного підходу полягає в тому, що сучасні дослідники під законодавчою технікою розуміють спосіб, метод здійснення законодавчої діяльності [15, с. 51; 22, с. 80–85; 12, с. 70]. Варто підкреслити, що висловлювання щодо співвідношення законодавчої техніки і законотворчого процесу (як пов'язаних, але порівняно самостійних явищ [6, с. 17; 1, с. 176–177]) усе більше набувають підтримки в юридичній літературі.

Є розширене розуміння законодавчої техніки: до її змісту включають такі елементи, як пізнавальний, нормативно-структурний, логічний,

мовний, процесуальний та інші, або акцентується увага на декількох із названих складників [16, с. 9; 11, с. 10; 9, с. 9]. Таке розуміння законодавчої техніки сприяє тіснішому зв'язку «змістових та формально-юридичних засобів підготовки законів» [16, с. 9]. Як один з аргументів науковцями висувається теза про те, що у законодавчій техніці «органічно переплетені організаційно-технічні методи підготовки і методичні засоби оформлення проєктів» [11, с. 10] та що вони є аспектами одного і того ж явища – регламенту створення проєктів нормативних актів.

Застосування законодавчої техніки передбачає наявність у законодавців знань про мистецтво конструювання законів. З огляду на це, поширеною є точка зору щодо включення до поняття законодавчої техніки відповідних «спеціальних знань» [6, с. 3], пізнавального елементу [16, с. 9], розуміння її як науки, що становить «галузь знань про методiku законодавчої техніки» [18, с. 25].

Отже, на основі аналізу основних наукових підходів щодо розуміння законодавчої техніки вважаємо за доцільне запропонувати таке визначення її поняття: законодавча техніка – це система засобів і правил створення законів. Соціальне значення законодавчої техніки виявляється у правотворчості та в правореалізаційній діяльності.

Законодавча техніка характеризується такими основними ознаками: вона є порівняно самостійним елементом правової системи, який зумовлений її якісними та кількісними характеристиками; відповідає сутності права та законодавства, рівню розвитку правової системи; її застосування здійснюється в результаті свідомої, вольової діяльності вповноважених суб'єктів; її зміст охоплює систему засобів і правил створення та систематизації законів у формах кодифікації та консолідації; вона виступає у певних видах; її роль і значення виявляються у правотворчості та у правореалізаційній діяльності; вона ґрунтується на досягненнях юридичної (теорії права) та інших наук; її застосування має відбуватися в межах права, хоча воно не завжди є юридично регламентованим.

Структура законодавчої техніки є способом внутрішньої організації її елементів, які характеризують її системні властивості. Відсутня єдність серед науковців під час визначення складників законодавчої техніки: до її елементів входять прийоми і засоби чи лише прийоми та лише засоби, правила та засоби, лише самі правила, процедури, вимоги, методики, навички тощо [7, с. 176–177; 16, с. 8–9; 14, с. 64].

Використання засобів законодавчої техніки має підпорядковуватися її правилам, тому лише в сукупності правила та засоби законодавчої техніки сприяють створенню якісних законів та є елементами законодавчої техніки. Під правилами законодавчої техніки розуміють

допустимі правом вимоги та дозволи для законодавця, що сформувалися на основі досягнень юридичної науки і практики законодавчої діяльності та спрямовані на створення та систематизацію якісних за формою та змістом законів. Засобами законодавчої техніки пропонується називати допустимі правом прийоми, за допомогою яких забезпечується досягнення законодавцем мети правового регулювання під час створення та систематизації законів.

Щодо видів законодавчої діяльності, під час здійснення яких застосовуються правила і засоби законодавчої техніки, то багато авторів вважають, що ці правила і засоби використовуються під час не лише створення, а й систематизації законодавчих актів [6, с. 3], обґрунтовуючи свою позицію тим, що засоби систематичної обробки законодавчого матеріалу посідають значне місце в законодавчій техніці.

Не піддаючи сумніву необхідність використання правил і засобів законодавчої техніки у процесі не лише створення, а й систематизації законодавства, слід зауважити, що правила і засоби законодавчої техніки використовуються під час здійснення її саме у формах кодифікації та консолідації, оскільки внаслідок їх проведення створюються нові за змістом та формою нормативно-правові акти. Як слушно зазначається в літературі, «консолідація дуже близько стоїть коло кодифікації, тому має правотворчий характер» [5, с. 325]. Під час вирішення цього питання слід урахувати те, що результатом кодифікації законодавства може бути не лише закон, а й підзаконний нормативно-правовий акт (статут, положення тощо), тому до змісту та структури законодавчої техніки доцільно включити лише правила і засоби кодифікації, які використовуються у процесі створення саме законів у формах кодексів, основ законодавства та ін. Зазначене стосується також консолідації законодавства.

Правила і засоби законодавчої техніки характеризуються певною специфікою застосування під час систематизації законів у формах кодифікації та консолідації. Так, на думку В.І. Риндюк, особливостями кодифікаційної техніки є її «юридико-мовна», «юридико-логічна» та «юридико-процедурна» форми, пов'язані з «вторинністю кодифікаційного акта» [13, с. 161–165]. Сучасний французький учений Р. Кабріак вважає, що є такі два методи кодифікації, як «кодифікація-компіляція» та «кодифікація-реформа» [4, с. 289], які, на нашу думку, можна також уважати особливостями кодифікаційної техніки як виду законодавчої техніки. Вищезазвані твердження стосуються також техніки консолідації законодавства.

Що ж стосується питання про те, чи входять до змісту і структури законодавчої техніки правила і засоби створення всіх нормативно-правових актів, чи лише законів, то до

законодавчої техніки доцільно включати правила і засоби створення саме законів та їх систематизації, керуючись ідеєю про провідну роль законів у житті суспільства. Хоча зазначене не заперечує думки про те, що під час створення законів та підзаконних нормативно-правових актів використовується великий масив однакових чи схожих правил і засобів (вимоги до мови, логіки викладу тощо). Потрібно враховувати особливості застосування правил і засобів законодавчої техніки у процесі створення будь-якого виду законів.

Розглянемо питання сутності законодавчої техніки. Законодавчу техніку в юридичній літературі часто розглядають у прикладному аспекті. Є думки, що законодавча техніка має суто інструментальний характер [11, с. 11], «охоплює чисто технічні моменти підготовки проектів нормативних актів» [10, с. 255]. Тому потребує подальшого розвитку твердження Д.А. Керімова, висловлене ще в середині 1960-х рр., про зумовленість змісту правил законодавчої техніки її сутністю та сутністю законодавчої діяльності [3, с. 8]. Як стверджує Т.В. Кашаніна, погляди сучасних юристів на поняття законодавчої техніки еволюціонували у напрямі необхідності «визначення змісту законів» [5, с. 157]. На нашу думку, йдеться про відродження, осмислення та розвиток поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців попередніх віків з урахуванням сучасних реалій суспільного життя.

Сьогодні відбувається поступовий відхід від абсолютизації інструментального аспекту законодавчої техніки. Абсолютизація інструментальної сторони законодавчої техніки є хибною, тому що, по-перше, як один з елементів правової системи, зумовлений сутністю права і законодавства, формується і діє на основі праворозуміння, правосвідомості, принципів права, норм права, правовідносин, тому законодавча техніка не повинна їм суперечити; по-друге, не можна не враховувати того факту, що під час створення та систематизації законів значну роль відіграє не лише вибір суб'єктом певних правил і засобів законодавчої техніки, а й зміст та мета їх використання. Як зазначає Р. Циппеліус, «інструментарій правової техніки» однією з функцій має «спрямування розв'язання правових проблем до справедливого, внутрішньо несуперечливого рішення» [17, с. 24]. Отже, законодавча техніка – це не лише «інструмент» створення законів, оскільки під час створення законів важливу роль відіграє зміст та мета використання правил і засобів законодавчої техніки. Водночас правила та засоби законодавчої техніки не повинні стосуватися змістової частини правових норм, тим більше суперечити їм. Таким чином, сутність законодавчої техніки зумовлена тим, що у ній втілюються сутність права та законодавства, рівень розвитку правової системи. Утім не можна ставити засоби і правила законодав-

чої техніки перед правами і свободами людини й громадянина, адже вони повинні слугувати лише їх закріпленню, забезпеченню та реалізації. З огляду на це, основним призначенням законодавчої техніки є створення за допомогою її правил і засобів якісних за формою і змістом законів та їх систематизація (у формах кодифікації та консолідації), результатами застосування яких є закони, з метою ефективної реалізації цих законів.

Функції законодавчої техніки – це основні напрями впливу законодавчої техніки на суспільні відносини, через які виявляється її соціальне призначення [2, с. 52]. Поняття функцій законодавчої техніки має охоплювати як її соціальне призначення, так і основні напрями її впливу на суспільні відносини, які тісно взаємопов'язані, проте водночас є порівняно самостійними. Функції законодавчої техніки характеризуються тим, що вони зумовлюються соціальним призначенням законодавчої техніки; характеризують основні напрями її впливу на суспільство; виявляють основні властивості законодавчої техніки; є динамічним аспектом її вияву як складника правової системи; характеризуються стабільністю, постійністю реалізації; спрямовані на досягнення цілей правового регулювання; є цілісною складною системою. Найважливішими функціями законодавчої техніки є: інтегративна, нормативна, модифікації та моделювання законодавства, інструментальна, системоутворювальна, практична, інтерпретаційна, прогностична, політична та ін.

Критеріями класифікації законодавчої техніки можуть бути: галузі права та законодавства, форми вияву (внутрішня та зовнішня), зовнішня форма актів, для створення яких застосовується законодавча техніка (для розробки конституцій, кодексів, основ законодавства, законів тощо) та сфери застосування законодавчої техніки (створення законів чи їх систематизація у формах кодифікації та консолідації).

Висновки. Законодавча техніка – це система засобів і правил створення законів. Законодавча техніка є порівняно самостійним елементом правової системи, зумовленим її якісними та кількісними характеристиками; відповідає сутності права та законодавства, рівню розвитку правової системи; її застосування здійснюється в результаті свідомої, вольової діяльності вповноважених суб'єктів; її зміст охоплює систему засобів і правил створення та систематизації законів у формах кодифікації та консолідації; вона виступає у певних видах; її роль і значення виявляються в правотворчості та у правореалізаційній діяльності; вона ґрунтується на досягненнях юридичної та інших наук; її застосування має відбуватися в межах права, хоча воно не завжди є юридично регламентованим.

Сутність законодавчої техніки зумовлена тим, що у ній втілюються сутність права та

законодавства, рівень розвитку правової системи та суспільства загалом. Законодавча техніка повинна слугувати закріпленню, забезпеченню та реалізації прав і свобод людини й громадянина, що можна вважати основним напрямом подальших відповідних досліджень. З огляду на це, основним призначенням законодавчої техніки є створення за допомогою її правил і засобів

якісних за формою і змістом законів та їх систематизація (у формах кодифікації та консолідації), результатами застосування яких є закони, з метою ефективної реалізації цих законів.

Загалом, значущість законодавчої техніки підкреслює влучний вислів Рудольфа фон Ієрінга про те, що «технічна недосконалість становить недосконалість усього права...» [21, с. 69].

Список використаних джерел:

1. Дзейко Ж.О. Законодавча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження : Монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2007. 360 с.
2. Дзейко Ж. О. Функції законодавчої техніки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006, № 5. С. 50–58.
3. Законодательная техника / Д.А. Керимов, Л.С. Явич и др.; под. ред. Д.А. Керимова. Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1965. 143 с.
4. Кабриак Р. Кодификации / пер. с фр. Л.В. Головки. Москва: Статут, 2007. 476 с.
5. Кашанина Т.В. Юридическая техника : учеб. Москва : Эксмо, 2007. 512 с.
6. Керимов Д.А. Законодательная техника : науч.-метод. и учеб. пособ. Москва : Изд. группа НОРМА-ИНФРА, 1998. 127 с.
7. Керимов Д.А. Законодательная техника // *Общая теория государства и права. Акад. курс в 2 т.* / Борисов В.В., Гранат Н.Л., Гревцов Ю.И. и др.; под ред. М.Н. Марченко. Москва : Изд-во «Зерцало», 1998. Т. 2. С. 176-177.
8. Копиленко О.Л., Богачова О.В. Законотворчий процес: стан і шляхи вдосконалення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2010, № 1. С. 5–14.
9. Мельник А.А. Якість закону: теоретико-методологічний та техніко-юридичний аспекти : автореф. дис. ... к. ю. н., спец. 12.00.01. Київ, 2018. 18 с.
10. Научные основы советского правотворчества / О.А. Гаврилов, Н.П. Колдаева, А.С. Пиголкин и др.; отв. ред. Р.О. Халфина. Москва : Наука, 1981. 318 с.
11. Пиголкин А.С. Подготовка проектов нормативных актов (Организация и методика). Москва : Юрид. лит., 1968. 167 с.
12. Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика: Монографія / Відп. ред. Ющик О.І. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2012. 272 с.
13. Кодифікаційна техніка: поняття, форми // *Кодифікація законодавства України: теорія, методологія, техніка* / Ю.С. Шемшученко, О.І. Ющик, Л. М. Горбунова та ін.; за заг. ред. О.І. Ющика. Київ : Парламентське вид-во, 2007. С. 126–187.
14. Риндюк В.І. Законодавча техніка: поняття, форми, види, реалізація в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 194 с.
15. Сырых В.М. Законотворчество как вид социального проектирования // *Проблемы юридической техники: Сб. статей*: [под ред. Баранова В. М.]. Нижний Новгород, 2000. С. 45–53.
16. Тихомиров Ю.А. Природа и назначение законодательной техники // *Законодательная техника: науч.-практ. пособ.* / [Апт Л.Ф., Власенко Н.А., Исаков В.Б. и др.]; под ред. Ю.А. Тихомирова: Москва : Городец, 2000. С. 5–11.
17. Циппеліус Р. Юридична методологія. Київ : Вид-во «Реферат», 2004. 176 с.
18. Чухвичев Д.В. Законодательная техника: уч. пособ. Москва : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2006. 239 с.
19. Шмельова Г.Г. Законодавча техніка // *Юридична енциклопедія: в 6 т.* / редкол.: Шемшученко Ю.С. (голова) [та ін.]. Т. 2. Київ : Укр. енцикл., 1999. С. 503.
20. Шутак І.Д., Онищук І.І. Юридична техніка : навч. пос. для вищих навч. закладів. Івано-Франківськ : «Коло», 2013. 496 с.
21. Юридическая техника (Из Игеринга). Юридические записки. Изд. П. Редкинымъ и К. Яневичемъ-Яневскимъ. Санкт-Петербург : Типографія Департамента Уделовъ, 1860. Т. 4. С. 51–148.
22. Ющик О.І. Теоретичні основи законодавчого процесу. Київ : Парлам. вид-во, 2004. 519 с.